

er azzal vádolták a császárságot, hogy nem volt képes Algériát a francia élet részesévé tenni, asszimilálni. Ezzel szemben 1931-ben Ch.A. Julien "Historie de l'Afrique du Nord" c. könyvében elismerte a császárság jelentőségét az algériai gazdaság fejlesztésében. A tanulmány írójának nagy érdeme, hogy az értékeléseket az adott korszak gazdasági, politikai és gyarmati ideológiai érdekeivel, felfogásával próbálta magyarázni.

A Revue d'histoire moderne et contemporaine hasznos és szükséges azok számára, akik a 19-20. század történetével akarnak foglalkozni, de csak alapos kritikával válik jól hasznosítható anyaggá.

Bencze Judit

DIMITRIE CANTEMIR: MOLDVA LEIRÁSA

Kriterion Könyvkiadó 1973

Voltaire ezt írta Cantemirről: "Az antik görögök tehetségét egyesítette magában, az irás és a fegyver tudományát."

Dimitrie Cantemir 1673 október 26-án született. Apja Constantin Cantemir, Moldva fejedelme. Jasiban végezte iskoláit; nevelője egy krétai szerzetes volt, akitől görögül és latinul tanult. Gyermekkorra nagyrészt Konstantinápolyban töltötte túszként. 1691-ben tért haza, s két év múlva, apja halálakor fejedelem lett, de három hét múlva megbukott. A portára ment, s 1710-ig ott tartózkodott. Ez alatt a 17 év alatt alaposan megismerte a birodalom viszonyait, meglátta az állam lassú gyengülését. Itt ismerkedett meg a török, arab és perzsa kultúrával. Megtanult törökül, ószlávul, perzsául, arabul és olaszul. Itt kezdett el írni, de nem hanyagolta el a többi művészetet sem: a zenéhez és a festészethez is értett. 1704-ben fejezett be egy zenei tárgyú értekezést /A zene tudományánál leírása sajátos szabályok szerint/; bevezette a

török zene új hangjegyírását, megírta a román irodalom első regényét /Rejtelmes történet; Istoria ieroglifică/. Ez allegorikus állatregény formájában a havasalföldi Brîncoveanu és a moldvai Cantemir fejedelmi családok viszállyait gunyolja ki. Résztvett a török vereségét hozó zentai csatában. Látva a Porta hanyatlását, 1710-ben, mikor újra Moldva fejedelme lett, az oroszok felé közeledett. 1711 áprilisában szövetséget kötött Nagy Péterrel, aki a török elleni győzelem esetén függetlenséget ígért. A háborúban a törökök győztek /stănilești csata/, s Cantemirnek Oroszországba kellett menekülnie. A cár a török követelésére sem adta ki a román menekülteket, s a kis kolóniának Harkov kormányzóságban 13 falut és évi pénzjáradékot adott. Cantemir egy orosz hercegnőt vett feleségül, s fiuk, Antioh már oroszul írt, s a régi orosz irodalom neves alakjává vált.

Maga Cantemir is itt, Oroszországban fejtette ki tudományos munkássága javarésztét. 1714-ben a berlini Akadémia tagjává választotta, s e tudományos intézet kérésére írta meg 1715-16-ban a *Descriptio antiqui et hodierni status Moldaviae*-t, amit nemsokára lefordítottak német, orosz és görög nyelvre. Írásai között igen fontos helyen áll az 1716-ban befejezett *Historia incrementorum atque decrementorum Aulae Othomanicae* /'A török porta nagyságának és hanyatlásának története'/ és az 1717-ben elkezdett, de be nem fejezett, román nyelven írt *Hronicul vechimii romano moldo-vlahilor* /'A romano-moldo-vlahok ősi voltának krónikája'/ . Nagy Péter szenátorrá és tanácsadójává is kinevezte a bujdosó fejedelmet; nyilván szüksége volt a tudására. Cantemir 1722-ben elkísérte a cárt Perzsiába, s az ekkor szerzett betegségben halt meg 1723-ban, 50 éves korában.

Cantemir krónikája nem áll egyedül a román irodalomban. Két krónikairó is élt előtte, akiknek írásait jól ismerte, s akiktől több mindent át is vett, elsősorban a román nép eredetére nézve. A középkori Európában a humanisták írtak először a román nép latin eredetéről és dáciai elhelyezkedéséről. Ezt átvették a 16-17. század román történetirói is; Gri-

gore Ureche /1590-1647/ és Miron Costin /1633-91/, mindketten moldvaiak. A románok közül Ureche hirdette meg először a latin kontinuitás elméletét. Átvette ezt Costin is /'A moldvaiak nemzetéről és melyik országból származtak őseik', 1686/, s ő volt az, aki "...a későbbi századok fejlődésének alapját kitevő eszmét, a latin nyelvi és római faji eredet eszméjét a nemzettudat alapjává..." tette. /I.Tóth/ Nem véletlen, hogy Costint /a már dákoromán elvet valló/ Bălcescu nagy hazafinak tartotta. Cantemir ismerte Costint, aki Constantin Cantemir fejedelem udvarában élt, míg a fejedelem ki nem végeztette.

E két román történetíró ismereteit a humanisták írásaiból vette. Costin igen sokat vett át a románok eredetéről Toppelius /Töppelt/ Lőrinc erdélyi történetíró műveiből.

Maga a Moldva leírása három részből áll. /I. Földrajz. II. Az államrendről. III. Moldva egyházi és tudományos állapotáról./ Cantemir célja az lehetett, hogy a moldvai életet, intézményeket, országrészeket, szokásokat megismertesse az elsősorban külföldi olvasóval. Levon munkája értékéből az, hogy csak 15 éves koráig élt hazájában, s így több tévedést is elkövetett.

Az első részben a moldvaiak eredetét a "római polgárookra" vezeti vissza. Megemlékezik a dákokról is, de róluk azt állítja, hogy megsemmisültek, vagyis nem dákoromán, hanem a latin kontinuitás híve. A moldvai fejedelemség megalapítását a hagyományhoz hiven Erdélyből származtatja: a "római telepesek" Máramarosba menekültek a barbárok elől Moldvából, s néhány század múltával Dragos "királyfival" az élen, bivalyüzés közben egykori hazájukba visszatértek.

Moldva tartományairól szólva, igen jellemző módon Alsó- és Felső-Moldvához harmadikként hozzáteszi és részletesen leírja az országhoz akkor éppen nem tartozó Besszarábiát is. Többször hangsúlyozza, hogy e tartomány Moldva része volt, s még most is sok moldvai él benne. A moldvai városok keletkezését a dákokra és latinokra vezeti vissza /ez nála csak területi kontinuitás a dákok esetében!/, holott ismeretes, hogy a román városfejlődésben milyen nagy szerepe volt az erdélyi szá-

szoknak és magyaroknak.

Az államrendről című második részben visszatér a román nép eredetére, s megállapítja, hogy Moldva lakói itáliai eredetűek, akik "...a barbárok betörése előtt a hegyekben kerestek menedéket", s már ott királyaik voltak. Moldva fénykorát Nagy István fejedelem idejére teszi, saját korát pedig a török megszállás miatt mélypontnak mondja. Önmaga fejedelemségéről csak néhány szót ír: a fejedelemségre "...D. Cantemirt teszik másodszer, akinek, midőn ...minden méltóságát és gazdagságát odahagyva, a seregével a keresztények oldalára állott, ugyanaz lett az utódja, mint az előde..."Részletesen leírja, hogy milyen szertartásokkal iktatták be a fejedelmeket; ír ezek trónfosztásáról, a főemberekről, a hadseregről, az udvari szertartásokról. A sajátosan román tisztségeket a könnyebb megértés miatt összehasonlítja többször a nyugatiakkal. Minduntalan visszatér Dáciára. A moldvai nemességről megállapítja, hogy a római légionisták leszármazottjaiból áll. Mindezt azzal bizonyítja, hogy a latin nyelvhez a "moldvai nyelvjárás" áll a legközelebb. /15. fej./

A harmadik részben büszkén írja le, hogy mindenki ortodox vallású a fejedelemségben, csak a magyar alattvalók nem. Megismerkedhetünk az egyházszervezettel és a kolostorokkal is. Az egyik legérdekesebb fejezet számunkra A moldvaiak nyelvéről című. Ebben Cantemir nem tudja eldönteni, hogy a "moldvai nyelvjárás" vajon az olaszból vagy a latinból származik-e? Néhány szóról dáki eredetet tételez /halasteu 'halastó'; ez valószínűleg magyar eredetű stb./, de a dákoromán kontinuitást itt sem tételezi föl.

Cantemir a moldvai élet teljességét kívánta átfogni írásaiiban. Mi itt elsősorban /s igen lerövidítve!/ a román nép eredetére vonatkozó nézeteit emeltük ki. Fölfogása e kérdésben nagyjából egyezik a 20. századi román történetírásával; lényeges, hogy ebben a művében nem jutott el a dákoromán kontinuitás elméletéig. Ettől eltekintve, egyáltalán nem tarthatjuk véletlennek az ismételt magyar nyelvű kiadást sem.

Egész életművét tekintve, Dimitrie Cantemir az európai hu-

manista tudomány kiemelkedő alakja, ezért is ünnepelte meg az UNESCO születésének 300., halálának 250. évfordulóját.

Magáról az 1973-as kiadásról el kell mondanunk, hogy a fordítás magyartalan igen sok helyen /Köllő Károly, Cselényi Béla és Debreczeni József fordította/, s a Cselényi Béla által írt előszó sem túl sokatmondó.

Dimitrie Cantemirrel az újabb román történetírás is foglalkozik /v. ö. P. P. PANAITESCU: D. C. Viața și opera. Buc. 1958 Bibl. Istr. III. 265. p., valamint D. BĂDARAȘ: Filozofia lui D. C. Buc. 1964./.. A Cantemirrel foglalkozó magyar munkák közül talán leginkább említésre méltó máig is I. TÓTH ZOLTÁN: A román nemzettudat kialakulása a moldvai és havasalji krónika-irodalomban /Bp. 1942./, bár néhány állításával ma már nem érthetünk egyet.

Raffay Ernő